

Osmanlı Dünyasında Yerel ve Yabancı Basın...

Osmanlı'da, Osmanlıca yerel basın, 1860'lardan itibaren güçlenmeye başladı. Bâb-ı Âli'nin ileri gelenlerinden Agâh Efendi ile Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurucularından yazar ve şair Şinasi'nin 21 Ekim 1860'da yayımlamaya başladığı **Tercümân-ı Ahvâl**, özel teşebbüse ait ilk Türk gazetesidir. Yayımlanışıyla birlikte, Osmanlı basın tarihinde yeni bir dönem açıldı. Ceride-i Havadis gazetesi sahibi W. Churchill, aynı tarihte **Rûznâme-i Ceride-i Havadis**'i çıkardı. Şinasi, 27 Haziran 1862'de ise bilimsel tarih makalelerine yer veren ilk gazete **Tasvîr-i Efkâr**'ı yayımlamaya başladı. Şinasi'nin 1865'de Paris'e kaçmasıyla Namık Kemal yönetimine giren Tasvîr-i Efkâr'da, kadınların okutulması, tıp eğitiminin Türkçe olması, İstanbul'un güvenliği, Türk dilinin sorunları gibi konulara yer verilmeye başlandı ve kamuoyunda gazetenin etkinliği arttı. 1867'de bir diğer Yeni Osmanlı Ali Suavi'nin çıkardığı **Muhbir**'in, Girit'te ezilen Türklere yardım kampanyası açarak büyük paralar toplayabilmesi, bir gazetenin kamuoyundaki etkinliğinin anlaşılması açısından önemli bir örnek teşkil ediyor. Diğer taraftan, Babıâli, gazetenin yarattığı etkiyi kavrayarak, Avrupa'da yayımlanan Arapça gazetelerin imparatorluğun Arap uyruklarını etkileme çabaları karşısında, İstanbul'da Arapça **el-Cevâib**'i yayın hayatına soktu.

İlk Osmanlıca Gazete
Takvim-i Vakayî'nin 18 Eylül 1327
[1911] tarih ve 937 no'lu
sayısının ilk sayfası

1864 **Matbuat Nizamnamesi** ile ön sansür kaldırılıp basın suçlarının yargılanması görevi, **Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye**'ye verilince, Fransızca basın, ilk dönemlerdeki gücünü kaybetmeye başladı. Yeni yasa, yeni bir gazetenin kurulmasını ve içeriğini, merkezi otoritenin istemlerine tâbi kıldı. 1867 Mart'ında Sadrazam Âli Paşa'nın yayımlaması nedeniyle "Âli Kararnâme" olarak bilinen kararname, devlete, ülke çıkarlarının gerektirdiği durumlarda, yürürlükteki basın yasasından bağımsız olarak, kovuşturma hakkı tanıdı. Bu kararnamenin ardından Paris'e kaçmak zorunda kalan Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Beyler, Avrupa'nın değişik kentlerinde yayımladıkları gazetelerle, ilk sürgün Türkçe basını oluşturdu.

1870'lerde Yeni Osmanlılar anayurda dönmeye başlasalar da Âli Paşa'nın ölümüne kadar basın üzerindeki kontrol gevşetilemedi. Bu dönem boyunca Yeni Osmanlılar tarafından çıkarılan gazeteler, gayrimüslimlerin, Tanzimat ve İslahat fermanlarından sonra Müslümanlarla eşit değil, onlardan üstün bir konuma geldiği düşüncesiyle, Osmanlı ülkesindeki Müslüman-Türk unsurun haklarını savunup, Avrupa devletlerinin politikalarını ve Osmanlı Devleti'nin yönetilmesindeki aksaklıkları eleştirerek, yeni fikirler doğrultusunda yeni bir zihniyet oluşturmayı, kendilerine görev addettiler. **İbret** gazetesi, 1872'de Ahmet Mithat'ın yönetimine geçmesi ve başyazarı Namık Kemal'in de etkisiyle,

radikal Yeni Osmanlılar'ın sözcüsü haline geldi. Yayımlanmasından bir ay sonra, dört ay süreyle kapatılması, kamuoyu üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteriyordu. Ülkenin içine düştüğü politik sorunlarla paralel olarak basın üzerindeki denetleme de arttı ve 1873'de başlayan baskının, mizahi yayınlarda da kendisini hissettirmesiyle hat safhaya ulaştı.

Aralık 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde, basının yasalar çerçevesinde özgür olduğu belirtildiye de; II. Abdülhamid'in daha sıkı bir kontrol istemesiyle Sadrazam Mithat Paşa ile aralarında oluşan görüş farklılığı, Mithat Paşa'nın sürülmesiyle sonuçlandı. 1876-1908 yılları arasındaki istibdat döneminde, basın siyasetten uzaklaştı, Osmanlı'daki ticari ve sınai gelişmeleri aktarmakla yetindi. Bu dönemde, 26 Haziran 1878'de yayımlanmaya başlanan **Tercümân-ı Hakikât**, Ahmet Mithat'ın çeşitli konuları popülerize etmekteki başarısı nedeniyle dönemin simge gazetesi haline geldi.

Sultan Hamid döneminin sansüründen Fransız basını da nasibini aldı. O dönemde çıkan 40'a yakın yayın, ya ticaret odalarının iktisadi bültenleri ya da tıbbi, edebi, sanatsal alanlara yönelik yayınlardı.

24 Temmuz 1908'de **II. Meşrutiyet**'in ilan edilmesiyle, II. Abdülhamid kurduğu tutucu baskı yönetimi ortadan kalktı, ülkede daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir özgürlük ortamı oluşturuldu. Öyle ki, bu dönem, çok fazla sayıda gazete ve derginin yayın hayatına girmesi nedeniyle, bazı tarihçiler tarafından bir "basın çılgınlığı dönemi" olarak nitelendirildi. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinin ertesi günü, İstanbul basını, gazeteleri sansürün ön kontrolüne göndermeden piyasaya sürmekle basın rejimini değiştirmiş oldu. 31 Mart Ayaklanması'nın ardından Meclis'e sunulan ve Temmuz 1909'da yürürlüğe giren basın yasasında, sansüre referans olabilecek herhangi bir düzenleme yoktu fakat devletin temelini sarsmaya, padişahı, dinleri korumaya ya da ayaklanmaları kıskırtmaya yönelik yayınları önleyici maddeler vardı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Türkiye Ticaret Müessilliği Başlıklı Rusça aylık mecmuuda 1927 yılı 6. sayısında, Rusça, Fransızca, Osmanlıca Firma reklamları

II. Meşrutiyet döneminde basın, İttihatçılar ve onlara karşı olanlar şeklinde kutuplaşmış olsa da, her türlü düşünce ve fikir akımı kamuoyuyla serbestçe paylaşıldı. Büyük tirajlara ulaşıldı, haber gazeteciliği ve tekniğinde önemli ilerlemeler kaydedildi. Gazetelerde ilk kez telefon kullanılır olması, haber kaynaklarına ulaşmayı kolaylaştırarak, haberlerin niteliği ve kalitesini arttırdı. Bir yandan gazeteleri siyasi hırsları için kullananların sayısı artarken, diğer yandan gazeteciliği meslek olarak sürdüren Yunus Nadi, Hüseyin Cahit, Necmettin Sadık, Ali Naci gibi isimler yetişti.

L'Orient Illustré'nin 10 Nisan 1875 tarihli sayısında gazetenin kendi reklamı

Dönemin Foto Muhabirleri...

XIX. yüzyılda doğuya duyulan ilgiye paralel olarak, Osmanlı'da gelişen günlük veya siyasi olayları belgelemek üzere birçok batılı gazete ve dergi, o dönemin foto muhabirleri diyebileceğimiz illüstratörler gönderdi. Özellikle Kırım Savaşı'nın patlak verdiği 1853-1856 yılları arasında, İngiltere ve Fransa'nın da Osmanlı müttefiki olması vesilesiyle, savaş muhabirliği yapmak üzere birçok illüstratör akın etti. François-Claude Hayette (1838-?), Montani, Henri Pierre Blanchard (1805-1873), Fabius Brest (1823-1900), Giovanni Brindesi, Louis Ernest, Alberto Pasini (1826-1899), Preziosi, Alexandre Bida (1823-1895), Stanislaw Chlebowski (1835-1884) gibi oryantalist ressamlar da bu dergi ve gazeteler için çizimler yaptılar. L'Illustration, Le Tour du Monde, Le Monde illustré, Illustrated London News gibi yayınlar, imparatorluk topraklarına muhabir gönderen dergi ve gazeteler arasında yer aldı. Ardından Şehbal, Malûmat gibi dergilerle Türk illüstrasyonu da gelişti.

İki Dünya Savaşı Arasında Basın...

II. Abdülhamid döneminde bir sürgün basınından bahsedilebildiği gibi, I. Dünya Savaşı yıllarında da bir işgal basınından söz edilebilir. Savaşta Alman tarafında olan Osmanlı'da Alman basını etkin değilken Fransız basınının etkisi azalmasına karşın devam etmesi, Fransızca'nın o dönemde evrensel dil olması ve ticari bir kuruluş olarak gazetenin, okuyucu kitlesinin dil tercihlerini dikkate almasıyla açıklanabiliyor. Savaş sırasında gazetenin ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu iyice belirginleşti. Savaşın doğurduğu yepyeni ihtiyaçlar karşısında, basına zorunlu bir kontrol getirildi. 25 Ağustos 1914 tarihli yasayla, askeri sansürün izni olmaksızın ordunun durumuyla ilgili yazı yazılamazdı. 1917'nin sonlarına doğru barış teması, son derece sık işlenmeye başlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan mağlubiyetle ayrılması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ise basında düşünsel bir hareketlilik yaşandı. Bu dönemin ilerleyen devresinde basın, Anadolu'da başlayan mücadele hareketini destekleyenler ve karşı olanlar olmak üzere iki kutba ayrıldı. Tüm köşe yazıları ve haber-yorumlar bu arka plan üzerine kuruldu, basın dili iki ayrı düşünce üzerinden yeniden oluşturuldu, basında kişisel hesaplaşmalar hâkim olup, devletin uyguladığı sansüre İtilaf Yüksek Komiserlikleri'nin de sansürü eklendi ve basında Cumhuriyet'in ilan edilmesi öncesindeki dönemde ülke sorunlarına bakış açısı

1893-1901 yılları arasında yayımlanan Türk illüstrasyonu Malumat'ın 15 Haziran 1316 [1898] tarihli sayısının kapağı OBA Koleksiyonu

konusundaki fikir ayrılıkları belirginleşerek, Cumhuriyet Türkiye'sine devredildi Cumhuriyet Türkiye'sinde, II. Dünya Savaşı'na kadar uzanan zaman diliminde ortaya çıkan Fransızca basın, gerek yurtiçindeki gerekse yurtdışındaki yabancılara hitap etmeyi amaçladı. Özellikle bazı gazetelerin Türkçeye ek olarak Fransızca nüsha da çıkarması, bu sayılarda yeni Türkiye'nin sınıai ve tarımsal üretiminden söz edilmesi, Türkiye'de yaşanan iktisadi ve toplumsal gelişmenin batı normlarına göre geliştiği mesajını vermekte, ülkedeki batılılaşma sürecini uluslararası düzeyde anlaşılır kılma çabasını içermektedir. Reşit Safet (Atabinen) tarafından kurulan *'l'Economiste d'Orient*, İstanbul'daki Fransız Ticaret Ofisi'nin (Office Commercial Français de Constantinople) yayın organı *'l'Information d'Orient*, Mehmed Zeki Bey tarafından kurulan *'Le Petit Journal illustré*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Milliyet* ve *Tanin* 'in Fransızca sayıları, *La République*, *L'Aksham*, *Le Milliyet*, *Tanine*, hükümetin girişimiyle yayımlanan *La Turquie kémaliste*, bu dönemin yayınlarını oluşturuyor.

La Turquie Kemaliste, ön kapak Aralık 1937, sayı 21-22

20-26 Eylül 1937 tarihleri arasında yapılan II. Türk Tarih Kongresi'nde, La Turquie Kemaliste, Aralık 1937, sayı 21-22

Bibliyografya

Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii, Cem Ofset, İstanbul, 1998.

G. Groc & İ. Çağlar, *La Presse française de Turquie de 1795 à Nos Jours: Histoire et Catalogue*, Editions Isis, İstanbul, 1985.

Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları, 1828-1928*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.

Semra Germaner & Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1939.

Basın ve Tarih

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Yeni Halife Abdülmecid », *Toplumsal Tarih*, sayı 115 (2003), s. 8-10.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Türkiye'de Meşrutiyet », *Toplumsal Tarih*, sayı 116 (2003), s. 6-8.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Türkiye'de Liberal Hareket », *Toplumsal Tarih*, sayı 117 (2003), s. 8-10.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Meşrutiyet Türkiyesi », *Toplumsal Tarih*, sayı 118 (2003), s. 8-10.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Abdülhamid'in Düşüşü I », *Toplumsal Tarih*, sayı 119 (2003), s. 6-9.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Abdülhamid'in Düşüşü II », *Toplumsal Tarih*, sayı 120 (2003), s. 8-11.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Abdülhamid'in Düşüşü III », *Toplumsal Tarih*, sayı 121 (2004), s. 8-11.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Yıldız Sarayının Ele Geçmesi », *Toplumsal Tarih*, sayı 122 (2004), s. 10-13.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Sultan II. Abdülhamid'in Cülusu », *Toplumsal Tarih*, sayı 123 (2004), s. 8-10.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: II. Abdülhamid'in Kılıç Kuşanması », *Toplumsal Tarih*, sayı 124 (2004), s. 10-13.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: İstanbul'un Surları », *Toplumsal Tarih*, sayı 125 (2004), s. 10-12.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Mahmud Şevket Paşa'nın Katillerinin Yakalanması », *Toplumsal Tarih*, sayı 126 (2004), s. 8-10.

Edhem Eldem, « L'Illustration'dan Seçmeler: Pierre Loti'nin İstanbul'u Ziyareti », *Toplumsal Tarih*, sayı 127 (2004), s. 8-9.

Erol Özbilgen, « Belge Olarak Eski Yayınlar: Şehbal », *Tombak Ek*, sayı 5 (1995), s. 1-16.

Jean-Louis Mattei, « Trablusgarp Savaşı Üzerine Fransız Kaynaklı Bir Röportaj », *Toplumsal Tarih*, sayı 3 (1994), s. 12-16.

« Yüzyılın Başında Avrupa Basınından İllüstrasyonlarda Türkiye: Jön Türk Zerafeti », *Tombak*, sayı 26 (1999), s. 72-73.

« Yüzyılın Başında Avrupa Basınından İllüstrasyonlarda Türkiye: Illustrated Times », *Tombak*, sayı 27 (1999), s. 82-83.

« Yüzyılın Başında Avrupa Basınından İllüstrasyonlarda Türkiye: İngiliz Filosu Deniz Süvarileri Pera Sokaklarında », *Tombak*, sayı 28 (1999), s. 96-97.

« Yüzyılın Başında Avrupa Basınından İllüstrasyonlarda Türkiye: Le Monde illustré », *Tombak*, sayı 29 (1999), s. 56.

« Osmanlı'nın Son Döneminde Avrupa Basınından İllüstrasyonlarla Türkiye: The Illustrated London News », *Tombak*, sayı 30 (2000), s. 106-107.

« 18. Yüzyılın Sonları Avrupa Basınından İllüstrasyonlarla Türkiye », *Tombak*, sayı 31 (2000), s. 104-105.

« 18. Yüzyılın Sonları Avrupa Basınından İllüstrasyonlarla Türkiye: Le Petit Parisien », *Tombak*, sayı 32 (2000), s. 104.

« İllüstrasyonlarla Türkiye: İstanbul'da Türk Milletvekillerinin Parlemantoda Oturuşları », *Tombak*, sayı 33 (2000), s. 92-93.

« İllüstrasyonlarla Türkiye: Doğu Sorunu », *Tombak*, sayı 34 (2000), s. 81.

« İllüstrasyonlarla Türkiye: Cami Avlusunda Kuşlara Yem Atan Peçeli Kadın... », *Tombak*, sayı 35 (2000),

- Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vâkâyi: Belgeler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983.
- Mustafa Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.
- Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
- Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1996.
- Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev: Ali Reşad), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.
- Roderick Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, c. 1-2*, İstanbul, Papirüs, 2005.
- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ*, Ankara, TTK, 1996.
- Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, c.1, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970.
- Namık Kemal, "Türkçe Matbuat", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri I*, (Haz: N. Aydoğdu - İ. Kara), İstanbul, 2005, ss. 395 - 399.
- A.D Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, İstanbul, Hürriyet Ofset, 1979.
- Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- C. Orhan Tütengil, *İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, İstanbul, 1969.
- Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, YKY, 2002.
- Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Halifeler, 19. yüzyıl ortalarında Osmanlıda Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, 83 Kıs, ss.58 - 79.
- Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti, 1990.